

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 9

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 579 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 7-sentyabrda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori

Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi

Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya

Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Innovatsion siyosatni amalga oshirish yo'nalishlari.....	16
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning bozor mexanizmlari va ularni joriy etishdagi muammolar	21
Yusupov Shoxzod Maxmatmurodovich	
Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrlari ekonometrik modelini yaratish masalalari.....	24
Abdullayev Farxod Ozodovich	
Marketing yondashuvi asosida Sirdaryo viloyatining investitsion salohiyatini baholash usullari.....	35
Xolmurotova Diyoraxon Ibragimovna	
Bevosita soliqlar ma'muriyatchiligi.....	41
Idrisov Alisher Otajonovich	
Soliq nazorati va transfert narxni belgilashda soliq nazoratini tashkil etishning xorij tajribalari.....	46
Abdiev Jaxongir Ibragimovich	
Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy tahlili.....	53
Djumaniyazov Marks Quranbaevich	
Pestel tahlili – muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilish asosi	60
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari.....	67
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
The significance, problems and solutions of the green economy in the New Uzbekistan economy.....	74
Sattorova Mehriniso, Ibragimova Gulchehra Tohirovna	
O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni soliqqa tortishning joriy qilinishi va rivojlanish tendensiyasi	79
Otamuradov Nuriddin Najmiddinovich	
Korporativ boshqaruvni innovasion rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari	87
Xalmuradov Elmurod Dilmuradovich	
Международный опыт стимулирования инновационной деятельности.....	93
Абдиуалиева Гулзада Азатовна	
How does foreign direct investment promote economic growth?	98
O'tkirova Bonu Azamat kizi	
Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning konseptual asoslari va ular evolyutsiyasi.....	102
Umarov Abduvaxob Tursunovich	
Technological Innovations of Electronic Payment Systems.....	107
Mirkomil Boboyorov Murodullaevich	
Ta'lim xizmatlari sohasida davlat-xususiy sherikligining rivojlanishida xorij tajribasining o'rni va ahamiyati.....	115
Imomov Xolmurod Norqul o'g'li	
O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiya va xorijiy kreditlar jalb qilish samaradorligi tahlili	119
Maksudov Abdumalik Xodievich	
Davlat ehtiyojlari uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) xarid qilishni takomillashtirish	124
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	129
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	
Turizmda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari.....	133
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li	
Davlat budjetining solikli daromadlari tahlili	139
Abduraimova Nigora Radjabovna	
Soliq yuki soliq tizimining qanchalik samarali ekanligini aniqlovchi muhim mezon	143
To'lakov Ulug'bek Toshmamatovich	
O'zbekiston sanoat korxonalarida xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlari (qashqadaryo viloyati misolida).....	151
Ochilov Akram Odilovich, Xazratov Sarvar Ibragimovich	
Состояние туристической инфраструктуры Ташкентской области.....	156
Гаппарова Майрамхон Зафар кизи	
Sanoatlashuvning ekologik ta'siri va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asoslari	161
Nosir Maxmudov, Lola Azimova	
Iqtisodiyotni raqamlashtirishda sinergetik ta'sirning nazariy asoslari	167
Maxmudova Zoxida Maqsudali qizi, Normurodov Xusan	
Davlat budjeti xarajatlaridansamarali foydalanishni takomillashtirish.....	173
Sherxon Tuychiyev	
Savdo korxonalarida ta'minot zanjirining asosiy bosqichlari va muammolari.....	177
Ergashev Jahongir Baxodirovich	
Kichik biznes subyektlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo'llari	180
Ergashev Firuz Baxodirovich, Ishturdiev Hasan Abdigapparovich	
Budjet tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobining asoslari.....	184
Azizova Zilola Lochin qizi	
Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahallilashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	191
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Suv ekologiyasining asosiy yo'nalishi va uning fandagi o'rni.....	200
Musayeva Muqaddas Abdurashid qizi	
Анализ прибыли агропромышленности	204
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Systematic analysis of briquette mass pressing equipment approach	209
Kobilov Khasan Khalilovich, Sharipova Nazira Rakhmatilloevna	
An Econometric Assessment of the Effects of Fintech on Economic Growth in Developed Countries	213
Anvarkhonov Abdulatifkhon Jamshidkhon ugli	
Raqamli iqtisodiyot rivojida korporativ boshqaruv faoliyatining roli	216
Muxitdinov Ulug'bek Diyarovich	
Значение промышленной сети в развитии деятельности предприятий малого бизнеса.....	221
Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич	
Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirishning asosiy yo'nalishi.....	225
Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich	
Kichik biznes subyektlarida mahsulot ishlab chiqarishda innovatsiyani joriy etish masalalari.....	230
Mirzayev Kobil Nosirjonovich	
Investisiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish mexanizmlari.....	236
Ismailov Dilshod Anvarjonovich	

Innovasion iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sifat menejmentini joriy etishning nazariy-uslubiy masalalari.....	242
Zarina Ashurova	
Social media marketing strategies for small businesses.....	247
Mannonov Shahzod Istam ugli	
Xalqaro shartnomalar qoidalarini qo'llashning xalqaro va milliy uslubiy tamoyillarining o'zaro ta'siri.....	250
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Neft-gaz, yoqilg'i energetika sanoati sohasidagi yirik soliq to'lovchilarda soliq nazoratini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalari	258
Abdullaev Shuxrat Sultanbaevich	
Суть и значимость инновационных технологий в региональном управлении	266
Муминов Фазлиддин Хусниддин угли	
SWOT-анализ использования социальных сетей в туристической индустрии узбекистана	279
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
Germaniya tajribasidan foydalanish orqali o'zbekistonda turizm sohasidagi kadrlar salohiyatini rivojlantirish masalalari	287
Xamidova Mo'tabarxon Abdumalik qizi, Ochilov Akram Odilovich	
Blockchain texnologiyasining bank operatsiyalari xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni.....	291
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
Tijorat banklarini reytingini aniqlashda bankometr modelidan foydalanish yo'llari.....	294
Karabaev Nodir Abduhamidovich	
Значение business city как инфраструктурного объекта	303
Солиева Умида Алишер кизи	
The potential for the development of wage labor as a factor	308
Usmanov Ilkhom Achilovich	
Ways to improve the organizational and economic mechanism of business tourism in Uzbekistan.....	312
Musayeva Shoirazimovna, Usmanova Dilfuza Ilkhomovna	
Kichik biznes subyektlarining faoliyatini baholashning metodologik asoslari	318
Mavrolov Ravshan Ne'matjonovich	
Kichik korxonalarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanish.....	324
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Mamlakatimizda intensiv baliqchilikni rivojlantirishning dolzarb masalalari	328
Mamatqulov Nurbek O'razali o'g'li	
Уменьшение выбросов парниковых газов и переход к возобновляемым источникам энергии	331
Р.Т. Шомуродов, И.И. Бахадиров, Р.Т. Умаров, И.Ш. Жамолиддинова	
Ipoteka bozorida investision muhitni yaxshilash yo'llari.....	341
Abdullaev Muhammadsodiq Isroil o'g'li	
Muammoli kreditlar: yechimlari va istiqbollari.....	346
Kalandarov Abdulla Baxtiyorovich	
Ishlab chiqarish korxonalarida risklarni boshqarish va ta'sirini baholash uslubiyati.....	351
Muxitdinov Shuhrat Ziyavitdinovich	
Zamonaviy sharoitda PR (jamoatchilik bilan aloqalar)ning mazmuni va ahamiyati.....	356
Ergasheva Fotimaxon Ibragimovna	
O'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o'ziga xos xususiyatlari	361
Xikmatillayeva Dildora Shavkat qizi	

Rahbar kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish	366
Shadiyev Sherzod Fayzullayevich	
Improvement of marketing communication strategies in chemical industry enterprises	375
Muminova Dildora Dilshadovna	
Mikromoliya tashkilotlarida islom moliyaviy instrumentlarini joriy etishni takomillashtirish	380
Axmedova O'g'ilshod Musurmonqul qizi	
Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflashning nazariy jihatlarini	384
Qodirova Nafisa Ilhomovna	
Importance-performance analysis as a useful tool for marketing audit processes of HEIs in Uzbekistan	388
Nurillo Umarxonov	
Тенденции энергетики будущего: шаги в новую фазу	396
Абдураимова Нигора Раджабовна	
Chet mamlakatlar pensiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari	405
Tursunov Zohidxo'ja Orifovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklar faoliyatini statistik tadqiq etish xususiyatlari	412
Kutliyev Dilshod Orifovich	
O'zbekistonda suv tanqisligining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishgata'siri	419
Maxmudov Nosir Maxmudovich, Alimova Guzal Alisherovna	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotning kelajak istiqbollari	424
Egamberdiyev Humoyun	
Tarmoqni modernizatsiyalash sharoitida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va jadal rivojlantirish istiqbollari	428
Ibragimov G'aniyon G'ayratovich	
To'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish va eksport qilishning holati hamda rivojlanish istiqbollari (namangan viloyati misolida)	433
Jo'raboieva Shohida Kamoliddin qizi	
Kichik korxonalarni rivojlantirishdagi muammolari va ularning yechimlari	439
Xonto'rayev Obbosxon Kamolxon o'g'li, Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	422
Xaydarova Charos Nizomiddin qizi	
Namangan viloyati kichik biznes subyektlari faoliyatida real investitsiyalarning samaradorligini ekonometrik baholash	448
E.S.Jurayev	
Hududlarni iqtisodiy rivojlanishida investitsiyalar ko'rsatkichi tahlili (Sirdaryo viloyati misolida)	454
Karimqulov Jasur Imomboyevich, Alimova Dilafruz Tohir qizi, Qurbonova Shahnoza Yuldashbayevna	
Fiskal avtomatik stabilizatorlarning iqtisodiyotga ta'siri	462
Madaminova Maftuna	
"Yoshlar daftari"ning yuritish tizimini takomillashtirish yo'nalishlari	467
Turaeva Laylo Toshpulotovna	
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga sarmoya kiritishning hozirgi holati va istiqbollari: barqaror rivojlanish sari	470
Malikov Nu'monjon Kamalovich	
Korxonalarda innovatsion funksiyalardan samarali foydalanish yo'llari	474
Samaroxonov Asqarxon Jamolxon o'g'li	
Davlat banklarining rivojlanish vektori – aholini tadbirkorlikka jalb qilish va mikroloiyhalarni moliyalashtirish (biznesni rivojlantirish banki misolida)	479
Radjabov Abdullaziz Atoevich	

Moliyaviy qarorlar qabul qilishda korporativ axborotlarning muhimligi	483
Radjabova Dildora Atoevna	
Bank sohasida “Risklarni boshqarish” tushunchasining nazariy asoslari va uning xizmatlar samaradorligiga ta’siri	486
Saidov Jasurbek Latipbaevich	
O‘zbekistonda qo‘shilgan qiymat solig‘ining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	498
Babajanov Davronbek Jumamuratovich	
Foydali qazilmalarning nazorat ishlarini tashkil etgan xolda soliq bazasini kengaytirish yo‘llari	505
Abduraxmanov Karomat Erkinovich	
Ichki audit xizmatini tashkil etish va uning samaradorlikka ta’sirini baholash	511
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Djalilova Malika Shuxratovna	
O‘zbekistonda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (mhxs)ga o‘tish bosqichlari va uning tadrijiy rivojlanishi	516
Mirzaxidov Abdugafir Yuldashevich	
Korporativ ijtimoiy mas’uliyat va uning jamiyatga kirib kelishi	522
Raxmatov Ziyodullo Nosirovich, Odilov Ahmadjon Komiljon o‘g‘li	
O‘zbekistonda 2025-yil soliq-budjet siyosati konsepsiyasiga soliq ma’urchiligini takomillashtirishga oid taklif va tavsiyalar.....	526
Mukimov Botir Mirabzalovich	
Inson kapitaliga investisiyalarni jalb qilish ahamiyati	533
Sa’dullaev Oybek Turdiali o‘g‘li, Umrzoqov Jonibek Baxtiyor o‘g‘li	
Роль фискальной и монетарной политики в обеспечении макроэкономической стабильности узбекистана	536
Салахиддинова Муштарий Абдумуниновна	
Strategic framework for the advancement of student tourism development	540
Akhrorova Nilufar Uktamovna	
Econometric modeling of calculation of gross domestic product and cost methods.....	546
Matkarimova Intizor Atabayevna	
Loyihalarni moliyalashtirishda bank investitsion faoliyatini takomillashtirish.....	552
Xolbozorov Muzrof Yusup o‘g‘li	
O‘zbekistonda barqaror turizmning iqtisodiy o‘rishga ta’siri	557
Amiriddinova Muslima Zayniddin qizi, Asadova Nigora Mehridin qizi	
Korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashning nazariy asoslari	561
Xusanov Qaxramon Nishonovich	
Mintaqalar barqaror rivojlanishining iqtisodiy-ekologik jihatlari	567
Shodmonov Ruslan G‘olib o‘g‘li, Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich	
Korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirishga mo‘ljallangan nazoratning yangi vazifalari	572
Toshpulatov Farrux Baxtiyorovich	

KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISHGA MO'LJALLANGAN NAZORATNING YANGI VAZIFALARI

ORCID: 0009-0001-1846-1097

Toshpulatov Farrux Baxtiyorovich

Toshkent farmasevtika instituti

Ichki audit xizmati boshlig'i

Iqtisod fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqolada korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirishga mo'ljallangan nazoratning yangi vazifalari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish nafaqat iqtisodiy o'sishni, balki ijtimoiy va ekologik omillarni ham hisobga oladigan maqsad va vazifalar belgilangan.

Korporativ boshqaruvning tizimini rivojlantirishga mo'ljallangan nazorat funksiyasiga yangi vazifalarni belgilash, xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyati samaradorligini ta'minlash uchun ichki nazorat va ichki auditda tegishli o'zgarishlar kiritish talab etilishi ilmiy asoslangan.

Nazorat funksiyasining vazifalaridan biri tashkilotni faoliyatdagi o'zgarishlarga moslashtirishdan iborat bo'lib, ko'pincha innovatsiyalar ulardan maqbul foydalanishni ta'minlaydigan tegishli o'zgarishlar yo'qligi sababli sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatmasligi ilmiy asoslangan, ichki nazorat samaradorligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy xususiyatlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-nazariy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: nazorat, ichki nazorat, korporativ boshqaruv, nazorat funksiyasi, nazorat amallari, konsolidasiya, investisiya qarorlari, innovatsion rivojlanish, nazorat harakatlari, milliy iqtisodiyot, yalpi ichki mahsulot, xarajatlar ustidan nazorat, innovatsion mahsulot, sun'iy intellekt.

Abstract: The article describes the new tasks of control aimed at the development of the corporate management system from a scientific and theoretical point of view. Adhering to the principles of sustainable development, goals and objectives are set that take into account not only economic growth, but also social and environmental factors.

It is scientifically based that it is necessary to assign new tasks to the control function designed to develop the system of corporate management, to make appropriate changes in internal control and internal audit to ensure the efficiency of the business entity.

One of the functions of the control function is the adaptation of the organization to changes in activity, and it is often scientifically proven that innovations do not have a significant positive effect due to the lack of appropriate changes that ensure their optimal use.

Key words: control, internal control, corporate governance, control function, control procedures, consolidation, investment decisions, innovative development, control actions, national economy, gross domestic product, cost control, innovative product, artificial intelligence.

Аннотация: В статье описаны новые задачи контроля, направленные на развитие системы корпоративного управления, с научно-теоретической точки зрения. Придерживаясь принципов устойчивого развития, ставятся цели и задачи, учитывающие не только экономический рост, но и социальные и экологические факторы.

Научно обосновано, что необходимо поставить новые задачи перед контрольной функцией, призванной развивать систему корпоративного управления, внести соответствующие изменения в систему внутреннего контроля и внутреннего аудита для обеспечения эффективности деятельности хозяйствующего субъекта.

Одной из функций контрольной функции является адаптация организации к изменениям в деятельности, и часто научно обосновано, что инновации не оказывают существенного положительного эффекта из-за отсутствия соответствующих изменений, обеспечивающих их оптимальное использование, организационное повышение эффективности внутреннего контроля.

Ключевые слова: контроль, внутренний контроль, корпоративное управление, контрольная функция, контрольные процедуры, консолидация, инвестиционные решения, инновационное развитие, контрольные действия, национальная экономика, валовой внутренний продукт, контроль затрат, инновационный продукт, искусственный интеллект.

KIRISH

Yangi O'zbekistonda milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash bo'yicha islohotlarning amalga oshirilayotgani "Jahon miqyosidagi murakkab jarayonlarni va mamlakatimiz bosib o'tgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda "Inson qadri uchun" tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformasiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlari"ni [1] o'z ichiga olgan taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish bilan bog'liq. Barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish nafaqat iqtisodiy o'sishni, balki ijtimoiy va ekologik omillarni ham hisobga oladigan maqsad va vazifalarni belgilashni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, biznesni baholash mezonlari nafaqat moliyaviy natijalar, balki sifatli korporativ boshqaruv, axborotning ochiqligi va shaffofligi, global muammolarga jalb qilish, masalan: atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash bilan ham chambarchas bog'liq.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Korporativ boshqaruv tizimini rivojlantirishga mo'ljallangan nazoratning maqsad va vazifalariga oid nazariy bilimlarning shakllanish bosqichlarini tadqiqot qilish jarayonida tizimli tahlil, induksiya-deduksiya, kompleks baholash, guruhlash, mantiqiy va taqqoslama tahlil qilish kabi usullardan foydalanilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

PwC¹ auditorlik-konsalting kompaniyasi tomonidan 2022-yil oktyabr oyida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra [2] respondentlarning 89 foizi o'z korporativ boshqaruvining missiyasi va strategiyasiga barqaror rivojlanish tamoyillarini joriy etish bo'yicha harakatlarni amalga oshirmoqda – taqqoslash uchun, 2021-yilda bu ko'rsatkich atigi 68 foizni tashkil etgan. Global foydadan tashqari, kompaniya barqaror rivojlanishni amalga oshirishda o'z manfaatlarini ko'zlaydi: MSCI Inc² ma'lumotlariga ko'ra, faoliyati barqaror rivojlanish maqsadlari (keyingi o'rinlarda BRM deb yuritiladi) bilan bog'liq bo'lgan kompaniyalarning rentabelligi MSCI ACWI³ indeksiga kiritilgan kompaniyalarning o'rtacha 3 foiziga to'g'ri keladi [3]. Barqaror rivojlanish mavzusining keng tarqalishi zamonaviy voqelikdagi biznesning qiymati nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlar bilan, balki xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatining moliyaviy bog'liqligi bo'lmagan jihatlari bilan ham bog'liq. Barqarorlikka asoslangan kompaniyalar o'rta va uzoq muddatli istiqbolda barqarorlikni hisobga olgan holda manfaatdor tomonlar tomonidan ko'proq investision jozibador deb hisoblanadi: PwC kompaniyasining so'rovnomasida ishtirok etgan direktorlarning ¾ dan ortig'i moliyaviy bo'lmagan hisobotlarning biznesning investision jozibadorligiga ijobiy ta'sirini tan oladi [2].

Barqaror rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirish innovasiyalar bilan chambarchas bog'liq: BMT barqaror rivojlanishning asosiy global maqsadlaridan biri sifatida 9-maqsad "Sanoatlashtirish, innovasiya va infratuzilma" [4] ni ta'kidlaydi. Buning sababi shundaki, barqaror rivojlanish tamoyillarini joriy etish ko'plab korxonalaridan jamiyat va tabiatga kamroq zarar etkazadigan yangi ishlab chiqarish turlariga sarmoya kiritishni talab qiladi. Muqobil echimlarni topish jarayonida innovasion texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Masalan, neft giganti BP⁴ atrof-muhitni tartibga solishning kuchayishi natijasida o'z strategiyasini qayta ko'rib chiqdi va 2025-yilga kelib qayta tiklanadigan energiya manbalarini 2025-yilgacha 20 gVt va 2030-yilga kelib 50 gVt gacha oshirish uchun sarmoya kiritishni rejalashtirmoqda [5].

- 1 PricewaterhouseCoopers konsalting va audit xizmatlarini taklif qiluvchi xalqaro kompaniyalar tarmog'idir. PwC har biri alohida juridik shaxs bo'lgan Internatsional Limited kompaniyalari tarmog'iga kiruvchi kompaniyalarni anglatadi.
- 2 MSCI global investitsion hamjamiyat uchun muhim qarorlarni kullab-kuvvatlash vositalari va xizmatlarining etakchi etakchib beruvchisi hisoblanadi. Tadqiqotlar, ma'lumotlar va texnologiyalar b'uyicha 50 yildan ortiq tajribaغا эга бўлган ҳолда, мижозларга хавф ва даромаднинг асосий омилларини тушуниш ва таҳлил қилиш ва янада самаралироқ портфелларни ишончли яратиш имконини бериш орқали яхшироқ инвестиция қарорларини қабул қилади. Мижозлар инвестиция жараёнининг шэффоглигини тушуниш ва яхшилаш учун фойдаланадиган саноатнинг етакчи тадқиқот ечимларини яратади.
- 3 MSCI ACWI индекси, MSCI нинг энг йирик глобал капитал индекси 23 та ривожланган ва 24 та ривожланаётган бозорларда йирик ва ўрта даражадаги қимматли қоғозларнинг тўлиқ имкониятлар тўпламининг ишлашини ифодалаш учун мўлжалланган. 2022 йил май ҳолатига кўра, у 11 сектор бўйича 2933 дан ортиқ таркибий қисмларни ва ҳар бир бозорда эркин ўзгарувчан бозор капиталлашувининг тахминан 85% ни қамраб олади. Индекс MSCI нинг Глобал Инвестабле Маркет Индекс (ГИМИ) методологиясидан фойдаланган ҳолда яратилган бўлиб, у минтақалар, бозор капитали ўлчамлари, секторлар, услублар сегментлари ва комбинацияларни акс эттирувчи ўзгаришларни ҳисобга олишга мўлжалланган.
- 4 Компания дунёнинг кўплаб минтақаларида, ҳам куруқликда, ҳам шелфда ва очик денгизда нефть ва газ ишлаб чиқаради. 2021 йил охирида БПнинг тасдиқланган захиралари нефть эквиваленти 16,954 миллиард баррелни ташкил этди, шундан 9,59 миллиард баррел (1,31 миллиард тонна) нефть, 534 миллион баррел газ конденсати ва 39,615 триллион куб метр табиий газ. фут (1,12 триллион кубометр). Захираларнинг асосий қисми (94%) бошқа нефть компаниялари билан қўшма корхоналарга тегишли. Асосий конлари АҚШ, Ангола, БАА, Аргентина, Австралия, Озарбайжон, Миср, Ироқ, Тринидад ва Буюк Британияда жойлашган.

Bu borada, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida 51-maqсад sifatida "Iqtisodiyotga innovatsiyalarni keng joriy qilish, sanoat korxonalari va ilm-fan muassasalarining kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish" belgilangan bo'lib, unga ko'ra innovatsion hududga aylantirilayotgan tumanlarda mavjud analoglaridan 50 foizgacha arzonlashtirilgan va sifatli, xom ashyo narxiga nisbatan 2-3 baravar yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish texnologiyalarini o'zlashtirish, shu jumladan umumiy qiymati 165,9 milliard so'mlik jami 195 ta loyihani amalga oshirish nazarda tutilgan [1].

Iqtisodiyotning, jumladan, korporativ boshqaruv tizimini barqaror innovatsion rivojlanishga o'tishi nazorat funksiyasiga yangi vazifalarni qo'yadi: xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyati samaradorligini ta'minlash uchun ichki nazorat va ichki auditda tegishli o'zgarishlar kiritish talab etiladi.

Nazorat funksiyasidagi o'zgarishlarni amalga oshirish uchun katalizator bo'lib xizmat qilgan voqealardan biri bu odatdagi ish tartibini o'zgartirgan COVID-19 pandemiyasi. EY⁵ auditorlik va konsalting firmasi tomonidan o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra [6], respondentlarning 69 foizi koronavirus pandemiyasi tufayli ichki audit rejasiga 10 foizdan ko'proq o'zgartirish kiritdi. Nazorat funksiyasini yangilash zarurati RWC kompaniyasining ichki nazorat tizimi bo'yicha so'rovida ham aniqlandi [7], unga ko'ra respondentlarning 46 foizi pandemiya tuzatishlar tufayli INT etuklik darajasiga ijobiy ta'sir qiladi deb hisoblashadi. Tuzatishning sabablari tashkilotlar faoliyatidagi o'zgarishlar bo'lib, ular yangi operatsion xavflarni, ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq xavflarni, moliyaviy xavflarni keltirib chiqaradi. Bunday o'zgarishlar orasida:

- kompaniyalar faoliyatining yo'nalishini o'zgartirish;
- etkazib beruvchilar va xaridorlar tarkibidagi o'zgarishlar, ta'minot zanjiridagi beqarorlik;
- koronakrisis bilan bog'liq rejalarni qayta ko'rib chiqish zarurati;
- nazorat muolajalari uchun byudjetni qisqartirish – masofadan ishlashga o'tish.

So'rovda qayd etilgan eng muhim omillardan biri bu raqamlashtirishning iqtisodiy sub'ektlarga ta'siri: respondentlarning qariyb 42 foizi [7] ichki audit jarayoniga yangi texnologiyalarni joriy etish imkoniyatini ko'rib chiqmoqda. Ushbu yangiliklarning zaruriy shartlari uchinchi shaxslar bilan ham, tashkilot ichida ham onlayn aloqa kanallaridan foydalanishni kengaytirish, elektron tarzda qayta ishlanadigan ma'lumotlar hajmini oshirish, masofaviy rejimga o'tish munosabati bilan adolatsiz harakatlar qilish uchun yangi imkoniyatlarning paydo bo'lishi, kiber hujumlarga duchor bo'lish va tashkilotdagi o'zgarishlar to'g'risida o'z vaqtida ma'lumot olish zaruratini keltirib chiqaradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Nazorat funksiyasining eng muhim vazifasi xo'jalik yurituvchi sub'ektning barqaror innovatsion rivojlanish sohasidagi faoliyatini amalga oshirish uchun to'g'ri poydevorni ta'minlashdir, jumladan, muayyan xodimlarga yangi vazifalarni bajarish uchun javobgarlikni yuklash, faoliyatning yangi turlarini tartibga solish, operatsion rejalarga etakchilik strategiyasini joriy etish, shuningdek korporativ tuzilishga tegishli o'zgartirishlar kiritish va h.k.

Korporativ boshqaruvning nazorat muhitiga o'zgartirishlar kiritish ajralmas shartdir, chunki normativ-me'yoriy hujjatlarda va tashkiliy tuzilmalarda tegishli o'zgarishlarni aks ettirmasdan, barqaror innovatsion rivojlanishga o'tish kompaniyaning bayonoti bilan qo'llab-quvvatlanmaydi. Masalan, tashkilotning BMTning 4-maqсadi "Sifatli ta'lim" [4] maqsadini ustuvor yo'nalish sifatida ajratishi byudjetdan mablag' ajratilishi kerak bo'lgan tegishli investitsiyalarni amalga oshirishni, ta'lim muassasalari yoki boshqa ta'lim tashkilotlari bilan hamkorlik qilish uchun mas'ul bo'lgan xodimlarning ishini, xodimlarni o'qishga undaydigan tegishli korporativ madaniyatni yaratishni talab qiladi.

Binobarin, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida 37-maqсad: "Har bir fuqaroga davlat hisobidan aniq kasb-hunarga o'qish imkoniyatini yaratish. Kasbga o'qitish ko'lamini 2 baravar oshirib, jami 1 million nafar ishsiz fuqaroni kasb-hunarlariga o'qitish va bu jarayonda nodavlat ta'lim muassasalarining ishtirokini 30 foizga etkazish" iborat ekanligi ta'kidlangan.

Ushbu harakatlarni amalga oshirish nazorat muhitida konsolidasiyani talab qiladigan ko'plab muam-molarning paydo bo'lishiga olib keladi, masalan: investisiya qarorlarini tanlash jarayonini rasmiylashtirish, xodimlarni o'qitish sohasidagi faoliyatni lavozim tavsiflarida va tashkiliy tuzilmada amalga oshirish majburiyatini aks ettirish, ta'lim dasturlari samaradorligini baholash sohasidagi siyosat va boshqalar.

Nazorat funksiyasining vazifalaridan biri tashkilotni faoliyatdagi o'zgarishlarga moslashtirishdir – ko'pincha innovatsiyalar ulardan maqbul foydalanishni ta'minlaydigan tegishli o'zgarishlar yo'qligi sababli sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatmaydi. Masalan, standart hujjatlarni avtomatik ravishda to'ldirishni amalga oshiradigan elektron hujjat aylanishi va robotlarning joriy etilishi, agar hujjatlarning aksariyati xodimlar tomonidan qog'oz shaklida

5 Ernst & Young - Британия аудит ва консалтинг компанияси, дунёдаги энг йирикларидан бири, "катта тўртлик" аудиторлик компанияларидан бири. 2013 йилдан бери у ЕУ савдо белгиси остида фаолият кўрсатмоқда. Компаниянинг штаб-квартираси Лондонда жойлашган бўлиб, 300 мингдан ортиқ ходим ишлайди.

tuzilishi va saqlanishini davom ettirsa, biznes jarayonlarning samaradorligini biroz oshiradi. Ushbu yangilik kompaniya faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi uchun ichki nazorat tizimidagi o'zgarishlar zarur: hujjatlarni tayyorlash va saqlash bo'yicha yangi reglamentni ro'yxatdan o'tkazish, xodimlarni yangi qoidalar to'g'risida xabardor qilish, elektron hujjat aylanishi bo'yicha nazorat tartib-taomillarini o'tkazish, nazorat tartib-taomillarini o'tkazish muddatlari va davriyligini belgilash, xodimlarni raqamlashtirishga asoslangan baholash mezonlarini ishlab chiqish va boshqalar.

Nazoratning navbatdagi vazifasi barqaror innovasion rivojlanishni tashkil etish bilan bog'liq qoidabuzarliklarning oldini olish, aniqlash va bartaraf etishdir. Tegishli tajribaga ega bo'lmagan holda yangi vazifalarni bajarish ko'pincha xatolar yoki adolatsiz harakatlar tufayli rejalashtirilgan natijalardan og'ish bilan birga keladi. Buzilishning oldini olish uchun yangi vazifani bajarish bilan bog'liq xavflarni batafsil tahlil qilish, shuningdek aniqlangan qoidabuzarliklar to'g'risida tegishli ma'lumot va aloqa zarur. Buzilishlarni aniqlash uchun vazifani bajarish bilan bog'liq nazorat tartib-qoidalarini ishlab chiqish kerak, masalan, mustaqil qayta hisoblash bilan taqqoslash orqali elektron o'lchash tizimlarining xatosini davriy o'lchash. Ko'pincha, nazorat harakatlari buzilishlarning oldini olish va aniqlash bilan bir vaqtda bog'liq, masalan, ma'lumotlar bazalariga hujumlarni simulyatsiya (sun'iy (masalan, mexanik yoki kompyuterli) sistemadan foydalanib, qandaydir fizik jarayonni o'zgartirish) qilish bir vaqtning o'zida mavjud zaifliklarni aniqlashga yordam beradi va foydalanuvchilarning salohiyatli tahdidlar to'g'risida xabardorligini oshirish orqali kelajakda axborot tizimining hujumlarga ta'sirini kamaytiradi.

Muhim jihat – yangi muhitda adolatsiz harakatlar xavfini oshirish: o'rnatilgan amaliyot va qoidalar yo'qligi sababli bunday harakatlarni amalga oshirish uchun yangi imkoniyatlar paydo bo'ladi. Masalan, xayriya kompaniyalaridan jinoiy yo'l bilan olingan daromadlarni legallashtirish uchun foydalanish mumkin. Adolatsiz harakatlar nafaqat etakchilik darajasida, balki oddiy xodimlar darajasida ham mumkin, xususan, xodim o'z foydasini asossiz ravishda olish uchun imtiyozli dasturdan foydalanishi mumkin. Ushbu sohadagi nazorat "firibgarlik uchburchagi"da ko'rsatilgan uchta omilga nisbatan ishlashni nazarda tutadi: imkoniyatlar, motivatsiya, asoslash.

"Imkoniyat" omiliga kelsak, eng keng tarqalgan chora-tadbirlar – bu adolatsiz harakatlarga moyil bo'lgan jarayon sohalarida nazorat tartib-qoidalarini o'rnatish. Bunday nazorat harakatlari orasida vazifalarni taqsimlash, kirishni cheklash va operatsiyalarga ruxsat berish, shubhali faoliyatni kuzatishni ko'rsatish mumkin.

Vijdonsiz harakatlar uchun "motivatsiya" xodimning ushbu harakatlarni amalga oshirishdan oladigan foydalari bilan bog'liq. Muayyan vazifalarni bajarish samaradorlikni baholash va xodimning mukofotlari bilan chambarchas bog'liqligi sababli, ushbu omil ta'sirini kamaytirish juda qiyin. Firibgarlikni "oqlash" ham nazorat qilinmaydigan omil hisoblanadi. Ichki nazorat sohasida qabul qilingan qarorlar vijdonsiz harakatlarni amalga oshirishni qoralaydigan tegishli nazorat muhitini o'rnatishdir.

Yana bir jihat – barqaror rivojlanish dasturlarini amalga oshirish jarayonini nazorat qilish: ichki nazoratning vazifalari faoliyatning samaradorligi va natijadorligini ta'minlashni o'z ichiga olganligi sababli, uning vazifalaridan biri barqaror rivojlanish sohasidagi tadbirlarning holatini kuzatishdir.

Ko'pgina hollarda tijorat tashkilotlarining ekologik va ijtimoiy sohalaridagi faoliyati qiymat jihatidan ishonchli tarzda aks ettirilishi mumkin emas: bunday tashabbuslarning kompaniyaga ta'sirini pul oqimlari nuqtayi nazaridan baholash juda qiyin. Ko'pincha ESG⁶ dasturlariga investisiyalarning foydasi moliyaviy bo'lmagan ko'rsatkichlar shaklida ifodalanadi yoki moliyaviy natijalarga bilvosita ta'sir qiladi, masalan, ta'lim dasturlarini moliyalashtirish va ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari bilan hamkorlik xodimlarning malakasini oshiradi, bu esa mehnat unumdorligiga ijobiy ta'sir qiladi, ammo bu ta'sirni pul ko'rinishida baholash qiyin. Xuddi shunday holat ham imidjni yaxshilashga qaratilgan xayriya dasturlari bilan yuzaga keldi – kompaniyaning obro'si ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi va uning moliyaviy natijalarga ta'siri talabning egiluvchanligi, bozor holati va boshqa jihatlarga bog'liq.

Natijada, barqaror rivojlanish dasturlarining moliyaviy foydalari kam prognoz qilinmoqda, shuningdek, ushbu sohadagi ko'rsatkichlar kamdan-kam hollarda yuqori rahbariyat faoliyatini baholash mezonlariga kiritilgan, ko'plab kompaniyalar ushbu dasturlarning bajarilish holati ustidan etarli nazoratni amalga oshirmaydilar. Uzoq muddatli istiqbolda bunday yondashuv, aksincha, qo'shimcha yo'qotishlarga olib kelishi mumkin, chunki tadbirlarning bajarilishi noma'lum muddatga kechiktiriladi.

2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida 22-maqсад: "Milliy iqtisodiyot barqarorligini ta'minlash va yalpi ichki mahsulotda sanoat ulushini oshirishga qaratilgan sanoat siyosatini davom ettirib, sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmini 1,4 baravarga oshirish" deb belgilangan.

Barqaror innovasion rivojlanishni ta'minlash xarajatlarini nazorat qilish hamrohlik qiluvchi omil hisoblanadi. Barqaror innovasion rivojlanish sohasidagi dasturlarni amalga oshirishdan moliyaviy natijalarni baholashda qiyinchiliklar tufayli ko'plab tashkilotlar ushbu sohadagi xarajatlarni etarli darajada nazorat qila olmaydilar,

6 ESG qisqartmasi – Атроф-муҳит, ижтимоий ва корпоратив бошқарувни англатади. Мамлакат иқтисодиётининг глобал рақобатбардошлиги ва барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш қобилияти кўп жиҳатдан ESG лойиҳаларини ишлаб чиқиш, баҳолаш ва бошқариш бўйича мутахассисларга боғлиқ бўлади.

rejalashtirilmagan xarajatlarni loyihani yakunlashdan olinadigan potensial foyda bilan asoslaydilar. Mablag'larni oqilona sarflamaslik, oxir-oqibat yangi texnologiyani yaratish va joriy etish o'sish o'rniga biznes qiymatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Xarajatlar ustidan nazoratni amalga oshirish rejadan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan og'ishlarni hisobga olgan holda xavflarni to'g'ri baholashni amalga oshirishni, reja faktini davriy tahlil qilishni, xarajatlarni hujjatlashtirishni va adolatsiz harakatlarning (o'g'irlik, isrofgarchilik va boshqalar) oldini olish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Innovasion mahsulotlarga sarmoya kiritishga kelsak, kutilayotgan foydani rejalashtirish kelajakdagi pul oqimlarining prognozligi va ularning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalariga bog'liqligi bilan bog'liq noaniqlik mavjudligi bilan ham murakkablashadi.

Barqaror innovasion rivojlanish xarajatlarini nazorat qilish, shuningdek, vaqt o'tishi bilan xarajatlarni taqsimlash bilan bog'liq – katta xarajatlarni bir martalik to'lash likvidlik va to'lov qobiliyati bilan bog'liq muammolarga olib kelishi mumkin: bu muammo tez rivojlanayotgan kompaniyalarda tez-tez uchraydi. Past darajadagi naqd pulni boshqarish, natijada investisiyalardan daromad olish vaqti va investisiyalarning o'zi o'rtasida sezilarli vaqt kechikishi mavjud. Shunday qilib, nazorat funksiyasining yana bir vazifasi yangi maqsad va vazifalarga yo'naltirilgan holda tashkilot o'rnining barqarorligini ta'minlashdir.

Tashkilotning barqarorligi tashqi o'zgarishlarga moslashishni ham nazarda tutadi – dinamik innovasion muhit sharoitida kompaniya "buzg'unchi texnologiya" paydo bo'lishi tufayli bozor ulushini yo'qotishi mumkin. Bunday texnologiyalarga misollar mobil telefonlardir, ularning paydo bo'lishi bilan peyjerlar va taksofonlardan foydalanish darajasi keskin pasaygan. Boshqaruv funksiyasining vazifasi menejment strategiyani o'z vaqtida qayta ko'rib chiqishi uchun xo'jalik yurituvchi sub'ektning faoliyatini xavf ostiga qo'yadigan tendensiyalarni kuzatishdir. Masalan, kino kameralarini ishlab chiqargan Canon kompaniyasi o'z ishlab chiqarishini raqamli kameralarga yo'naltirdi va yangi texnologiyada etakchiga aylandi. Kino kameralarining ko'plab boshqa ishlab chiqaruvchilari o'z vaqtida almashtirish texnologiyasi xavfini aniqlamadilar va o'z mahsulotlariga talabning pasayishi tufayli yo'qotishlarga duch kelishdi.

Barqaror innovasion rivojlanishga yo'naltirilgan holda, ijtimoiy omillarni ham hisobga olish kerak, ya'ni: korxona o'z faoliyatini amalga oshiradigan mintaqadagi mentalitet, daromad darajasi va ta'lim. Masalan, aholining ehtiyojlariga qarab, tashkilot tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy dasturlar shakllantiriladi – shuning uchun nazorat funksiyalari uchun yangi vazifa bo'lmasa-da, manfaatdor tomonlarning talablarini hisobga olish barqaror rivojlanish konsepsiyasining asosi bo'lganligi sababli, manfaatdor tomonlarning ehtiyojlarini tahlil qilish katta ahamiyatga ega bo'ladi. Qo'shimcha ijtimoiy omil – bu tashkilot faoliyatining jamiyatga ta'siri – innovatsiyalarni ishlab chiqishda texnologiyadan foydalanishning potensial ta'sirini hisobga olish kerak. Nazoratning vazifasi korxona tomonidan ishlab chiqilgan texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq jamiyat uchun yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni kuzatishdir.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan yana bir tashqi omil bu sohani huquqiy tartibga solishdir. Ichki nazoratning ta'rifiga ko'ra, uning vazifalari qonun hujjatlariga rioya etilishini ta'minlashni o'z ichiga oladi: barqaror innovasion rivojlanish sharoitida bu masala yanada dolzarb bo'lib bormoqda. Masalan, iqlim to'g'risidagi qonun hujjatlarining ortib borayotgan talablari og'ir va engil sanoat kompaniyalarini karbonat angidrid chiqindilarini minimallashtirishga majbur qilmoqda. Nazorat funksiyasi yuzaga keladigan risklarga o'z vaqtida javob berish uchun qonunchilikdagi shunga o'xshash qoidalar va tendensiyalarni aniqlashi shart. Huquqiy tartibga solishning keyingi jihati ma'lum texnologiyalardan foydalanishni to'liq taqiqlashdir. Masalan, Evropa Ittifoqi odamlarni ommaviy ravishda kuzatib borishga qaratilgan sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni taqiqlashni ko'rib chiqmoqda, bu shubhasiz bunday qurilmalarni sotishdan daromad oladigan kompaniyalarning sotilishiga ta'sir qiladi.

Huquqiy masalalar qatoriga yangi mahsulotlarni patentlash va texnologiyadan foydalanish huquqlarini himoya qilish ham kiritilishi kerak. Ko'pincha yangi texnologiyalar boshqa kompaniyalar tomonidan nusxa ko'chiriladi, bu esa korxonaning ilmiy-tadqiqot ishlaridan prognoz qilinadigan foydalarini tenglashtiradi. Ichki nazoratning vazifasi innovatsiyalardan maksimal darajada foydalanish bilan bog'liq bo'lgan raqobatdosh ustunlikni ta'minlash va saqlashdir.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Kompaniyaning barqarorligi nafaqat tashqi, balki ichki omillar bilan ham ajralib turadi. Nazorat funksiyasining vazifalari xo'jalik yurituvchi sub'ektning biznes jarayonlarining barqarorligini ta'minlashni o'z ichiga oladi: ko'pincha tashkilot barqaror innovasion rivojlanish dasturi doirasida kiritilgan o'zgarishlarga moslashishga vaqt topolmaydi. Quyidagi ichki omillar tashkilotning barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin:

1) ishlab chiqarish omillari. Kompaniya yangi texnologiyalarga investisiyalar va hozirgi mavjud bo'lgan texnologiyalar o'rtasidagi resurslarni samarali ravishda taqsimlashi kerak. Shunday qilib, innovasion rivojlanishga yo'naltirish eski texnologiyalardan to'liq voz kechishni anglatmaydi – kompaniya byudjetida mavjud asosiy vosi-

talarni joriy va kapital ta'mirlash xarajatlari etarli miqdorda aks ettirilishi kerak, tashkilot aktivlarining holati to'g'ri nazorat qilinishi kerak.

Shu bilan birga, yangi texnologiyalardan foydalanishni nazorat qilish kerak – ulardan foydalanishning nisbatan kichik tajribasi tufayli nazorat harakatlarini tez-tez o'tkazish talab qilinishi mumkin;

2) tarkibiy omillar. Ko'pgina kompaniyalar biznes jarayonlarini optimallashtirishga intilib, tashkiliy tuzilmalarini tubdan o'zgartirmoqdalar. Yangi tuzilishga silliq o'tishni ta'minlash ham nazorat vazifasidir va o'tish davri qoidalarini shakllantirish, ko'rsatmalar va standartlarni yangilash, yangi bo'limlar va lavozimlar o'rtasida vazifalarni taqsimlash, qayta qurish uchun javobgarlarni belgilash, yangi qoidalarni tarqatish va boshqalarni nazarda tutadi;

3) kadrlar bilan bog'liq omillar. Faoliyatdagi innovasiyalar malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyoj bilan ham bog'liq. Barqaror innovasion rivojlanishga yo'naltirilganda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolar, bir tomondan, yangi texnologiyalardan foydalanish va yangi ish yondashuvlariga rioya qilish uchun xodimlarni etarli darajada tayyorlamalik, boshqa tomondan, texnologiyaning o'ziga xosligi tufayli malakali xodimlarning etishmasligidir. Nazoratning vazifasi ushbu xavfni o'z vaqtida aniqlash va vakolatli xodimlarda tanqislik paydo bo'lishining oldini oladigan dasturlarni ishlab chiqishdir.

Nazorat funksiyasining navbatdagi vazifasi barqaror innovasion rivojlanish bilan bog'liq ma'lumotlarning o'z vaqtida va ishonchligini ta'minlashdir. Ushbu vazifani bajarish quyidagi yo'nalishlarda ishlashni o'z ichiga oladi:

- oddiy faoliyat doirasida qaror qabul qilish uchun ishonchli ma'lumotlarni olish. Bunday ma'lumotlar barqaror rivojlanish sohasidagi dasturlarning holati, ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari, tashkilot tomonidan tanlangan barqaror rivojlanish yo'nalishlarini tahlil qilish uchun yangi moliyaviy bo'lmagan ko'rsatkichlarni hisoblash to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Ushbu ma'lumotlarni olish korxona uchun joriy holatni baholash, ma'lumotlarni prognoz qilish, shuningdek faoliyatning yangi yo'nalishlari bo'yicha holatni kuzatish uchun zarurdir. Ushbu ma'lumotlarni olishda qiyinchilik axborot tizimining tayyor emasligi, xodimlarning malakasi etarli emasligi, ko'rsatkichlarni tayyorlash va hisoblashning uzoq muddatlari bo'lishi mumkin.

- Olingan ma'lumotlarga asoslanib, tashkilot Qonunchilik talablari, umuman sanoat ko'rsatkichlari yoki individual raqobatchilar ma'lumotlari bilan taqqoslashi mumkin. Shunday qilib, ichki nazoratning vazifasi to'plangan ma'lumotlarning rahbariyat tomonidan tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun ishlatilishini ta'minlashdir;

- barqaror rivojlanish sohasida ishonchli hisobotlarni shakllantirish. So'nggi paytlarda moliyaviy bo'lmagan ma'lumotlarni oshkor qilish tendensiyasi kuzatilmoqda: barqarorlik to'g'risidagi hisobotlar, korporativ ijtimoiy javobgarlik, integrasiyalashgan hisobotlar moliyaviy hisobotlari bilan bir qatorda manfaatdor tomonlar tomonidan tahlil qilinmoqda. Xalqaro assosiasiyalar bunday ma'lumotlarni oshkor qilishni talab qiladigan alohida standartlarni ishlab chiqdilar. Ko'plab tashkilotlar tomonidan ta'qib qilinadigan eng taniqli standartlar qatoriga global hisobot tashabbusi (GRI⁷ standartlari), ISO⁸ standartlari, SA 8000⁹ standartini kiritish mumkin.

Nazorat funksiyasining vazifalari chiqarilgan hisobotlarning barqaror rivojlanish sohasidagi tegishli standartlar talablariga muvofiqligini ta'minlash va oshkor qilingan ma'lumotlarning sifat xususiyatlari uning dolzarbligi, to'liqligi va aniqligi, shaffofligi va boshqalarni o'z ichiga oladi (kompaniya ushbu standartlarga rioya qilish faktini ko'rsatganda).

Vazifaning amalga oshirilishini ta'minlash uchun quyidagi shartlarni bajarish kerak: xodimlarning standartlar talablari to'g'risida xabardorligi, zarur ma'lumotlarni o'lchash imkoniyati mavjudligi, oshkor qilishning etarligini baholash uchun malakali kadrlarning mavjudligi, turli bo'limlardan ma'lumotlarni birlashtirish imkoniyatini ta'minlash.

Nazorat funksiyasining bir qismi bo'lgan ichki auditga kelsak, uning uchun yangi vazifa ichki nazoratdagi o'zgarishlarning samaradorligini baholash, uni takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlash bo'ladi. Binobarin, ichki auditor barqaror innovasion rivojlanish ustidan nazoratni uslubiy qo'llab-quvvatlaydi.

7 GRI standartlari har qanday tashkilotga - katta ёки кичик, хусусий ёки давлат - уларнинг иқтисодиёт, атроф-муҳит ва одамларга таъсирини таққосладиган ва ишончли тарзда тушуниш ва ҳисобот бериш имконини беради ва шу билан уларнинг барқарор ривожланишга қўшган ҳиссаси шавфофлигини оширади. Компанияларга қўшимча равишда, стандартлар кўплаб манфаатдор томонлар, жумладан, инвесторлар, сиёсатчилар, капитал бозорлари ва фуқаролик жамияти учун жуда долзарбдир.

8 ISO (Халқаро стандартлаштириш ташкилоти) - халқаро стандартларни ишлаб чиқарувчи дунёдаги энг йирик компания. Ушбу халқаро стандартлар маҳсулотлар, хизматлар ва энг яхши амалиётлардир. Бу sanoatни янада самарали қилади. Стандартлар глобал консенсус орқали яратилади, шунинг учун улар тўсиқларни енгишга ёрдам беради.

9 SA 8000 – бутун дунё бўйлаб меҳнат шароитларини яхшилаш учун мўлжалланган халқаро стандарт. Ушбу стандарт Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) конвенциялари, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси таъминлашига асосланади. Талаблар ходимларнинг ҳимояси, ҳурмати ва ҳавфсизлигини таъминлашга, шунингдек, меҳнат муносабатлари жараёнида инсон ҳуқуқларининг бузилиши ҳолатларини истисно қилишга қаратилган.

Shunday qilib, tashkilotning barqaror rivojlanishga yo'naltirilganligi nazorat funksiyasining javobgarlik sohasining sezilarli darajada kengayishiga olib keladi. Nazorat funksiyasining samaradorligini ta'minlash uchun ichki nazorat va ichki auditni tashkil etish usullarini takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармони "2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида". LEX.UZ\DOCS\5841063
2. Устойчивое развитие в фокусе внимания советов директоров. Опрос членов советов директоров российских компаний // PwC. – 2022. – Текст : электронный. – DOI отсутствует. – URL: <https://www.pwc.ru/materials/pwc-board-survey-2022-russian.pdf>).
3. Morgan Stanley Capital International: официальный сайт. – URL: <https://www.msci.com/documents/>. – Текст : электронный.
4. https://w3.unece.org/PXWeb2021/pxweb/ru/STAT/STAT92-SDG01-sdgover/009_ru_sdGoal9_r.px.
5. BP : официальный сайт. – URL: <https://www.bp.com/> (дата обращения: 01.11.2020). – Текст : электронный.
6. COVID-19 — How chief audit executives are responding in the next // EY : официальный сайт. – 2020. – Текст : электронный. – DOI отсутствует. – URL: https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/consulting/ey-covid-19-cae-survey-insights-next.pdf/download (дата обращения: 01.03.2021).
7. Internal Controls Survey 2020 // PwC : официальный сайт. – 2020. – Текст : электронный. – DOI отсутствует. – URL: <https://www.pwc.be/en/FY21/documents/2020-internal-controlssurvey.pdf>(дата обращения: 01.10.2020).

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Shahzod Avilqulov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

